

Aliyah and Kibbud Av V'em
Rabbi Mordechai Willig

Arbesfeld Kollel and Midreshet Yom Rishon – October 10, 2021

1. רש"י בראשית יא:לב

וימת תרצה בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען, והיה שם יותר מששים שנה; שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרצה בן שבעים שנה כשנולד אברם, הרי קמ"ה לתרצה; כשיצא אברם מחרן עדין נשארו משנותיו הרבה, ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרצה ליציאתו של אברם? שלא יהא הדבר מפרסם לכל ויאמרו לא קים אברם את כבוד אביו, שהניחו זקן והלך לו, לפיכך קראו הכתוב מת, שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים, והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים, שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי (שמואל ב' כ"ג):

2. בראשית רבה לט:ז

ויאמר ה' אל אברם לך לך (בראשית יב, א), מה כתיב למעלה מן הענין (בראשית יא, לב): וימת תרצה בחרן, אמר רבי יצחק אם לענין החשבון ועד עכשו מתבקש לו עוד ששים וחמש שנים, אלא בתחלה אתה דורש הרשעים קרויים מתים בחייהן, לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים, ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו. אמר ליה הקדוש ברוך הוא לך אני פוטרך מכבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאחר מכבוד אב ואם, ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך, בתחלה וימת תרצה בחרן, ואחר כך ויאמר ה' אל אברם.

3. גמרא קידושין לא:

רב אסי הוה ליה ההיא אמא זקינה אמרה לי' בעינא תכשיטין עבד לה בעינא גברא נייעין לך בעינא גברא דשפיר כותך שבקה ואזל לארעא דישראל שמע דקא אזלה אבתריה אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר לי' מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ א"ל אסור לקראת אמא מהו א"ל איני יודע [אתרחה] פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום אתא לקמיה דרבי אלעזר א"ל חס ושלום דלמא מירתח רתח א"ל מאי אמר לך אמר ליה המקום יחזירך לשלום אמר ליה ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי. ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במותו בחייו כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא כולהו בשביל אבא כיוצא בזה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו והני מילי תוך שנים עשר חדש מכאן ואילך אומר זכרונו לברכה לחיי העולם הבא תנו רבנן חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו אבוה דמאן אילימא אבוה דמתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא אלא אמר רבא שם אביו של חכם ושם רבו של חכם כי הא דמר בר רב אשי כי הוה דריש בפירקא איהו אמר אבא מרי ואמוריה אמר הכי אמר רב אשי ת"ר איזהו מורא ואיזהו כיבוד מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו כיבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא.

4. מהרש"א שם

נתרצית לצאת המקום כו' פרש"י סבור היה שדעתו לחזור למקומו כו' עכ"ל והוא דחוק דמשמע דהדר אתא לשאול לקראת אמו קאמר גם נדחק לפרש יחזירך לשלום עד מקומך ולולי פירושו נראה דלקראת אמו ולחזור לא"י קאמר ואפ"ה קא"ל ר' יוחנן איני יודע דאפשר דגם משום כבוד אם אסור לצאת מא"י לח"ל ומשום דמצות כבוד אם היה חביב עליה דרב אסי הדר אתי לפני ר"י להתיר לו ספיקו וא"ל ר"י נתרצית לצאת משום כבוד אם המקום יחזירך לכאן לא"י וק"ל:

אמר אי ידעי לא נפקי כו'. אע"ג דאמרינן בסמוך מכבדו בחייו ובמותו לקראת המת כי הכא אפשר שאין מקרי כבוד למת וק"ל:

5. רש"ש שם

אמר אי ידעי לא נפקי. עי' רש"א בח"א. ול"נ דר"ל אי ידעי דתיזל אבתרי ותמות בדרך לא נפקי מבבל. דחשש פן טורח הדרך או עזיבתו אותה גרמו מיתתה. ונ"ל דכן פ' ג"כ הראב"ד בפ"ו מהל' ממרים ה"י דר"א חזר בו ממה שהלך מאצלה ומוצל בזה מגמגום הר"ן והכ"מ עליו מעובדא דא דר"א:

6. ר"ן קידושין יג. בדפי הרי"ף

וגרס' תו התם רב אסי ה"ל ההיא אימא זקנה אמרה ליה בעינא תכשיט עבד לה בעינא גברא אמר לה נעיין ליך אמרה ליה בעינא גברא דשפיר כוותך שבקה ואזל ליה לא"י ולפיכך כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות ממרים מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם והראב"ד ז"ל השיג עליו וכתב אין זו הוראה אם הוא ילך ומניח לו למי יצוה לשמרו ולא ידעתי למה דהא עובדא דרב אסי הכי מוכח אולי הוא ז"ל סובר דדוקא למיסק לא"י ואינו מחזור:

7. שלטי גיבורים קידושין יב: אות ב

כתב מ"י ממזר חייב בכבוד אביו ואמו ומוראן אע"פ שהוא פטור על מכתן וקללתן עד שיעשו תשובה אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתירא ממנו ונראה לטור כיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו כדאמרינן גבי הניח להן אביהן פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהן ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא פירוש ואין חייבין בכבודו ומשני בשעשה תשובה ולא הספיק להחזירו עד שמת אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אינן חייבין בכבודו וכן כתב סמ"ג דעד שלא עשה תשובה פטור ממוראן ומכבודן מאחר שעובר במזיד והוכיח אותו ולא שב מרשעו:

8. ספר החינוך מצוה לג

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמל חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה שזו מדה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנתו

9. מנחת חינוך לג:ג

ומ"ע הוא ככל מצות שבתורה לענין תשובה דתשובה מכפר. ומכל מקום אני מסופק לפי המבואר בר"מ הלכו' תשובה ובש"ס דעבירות שבין אדם לחבירו לא מהני תשובה ולא יום הכפורים עד שירצה א"ח אם כאן במצוה זו של כיבוד דהוא נוסף דגזירת הכתוב הוא דנוסף על כיבוד כל אדם דבאדם אחר אין איסור אלא לצערו וכאן מצוה לכבדו אם לא כיבדו אפשר דהיא רק מצות המקום ב"ה ולא בין אדם לחבירו דבין אל"ח אינו אלא במה שהוא שוה לכ"א אבל כאן הוא רק באו"א אם כן אינו אלא כמצות שבין אדם למקום ב"ה א"ד כיון שהשי"ת ציוה זו המצוה בין אל"ח הוי בין אדם לחבירו ולא מהני תשובה אם לא שירצה את אב ואם. ואם נשבע שלא יכבד אב ואם נראה דהוי שבועת שוא כמו נשבע שלא יאכל מצה או לא יניח תפילין דאין שבועה חל והוי ליה ש"ש דנשבע לבטל את המצוה עיין ר"מ פ"ה מה"ש וש"ס ויו"ד ה' שבועות וא"ד למ"ש הר"מ שם פ"ה ה"ב אם נשבע שיעשה חבירו איזה דבר או לא יעשה דאין זה ש"ש דהא ביד חבירו לקיים שבועתו אם כן ה"נ קי"ל האב שמחל ע"כ כבודו מחול אם כן יש ביד האב לקיים שבועתו ז"א דאב שמחל ע"כ הוא מחול אבל מכל מקום לא קיים מצות כיבוד רק א"צ לכבד וזה נשבע שלא יקיים מצות כיבוד ומצות כיבוד הוא כשאביו רוצה שיכבדו והוי נשבע לבטל המצוה דאם אביו מוחל אין כאן מצות כיבוד וז"פ. והנשבע שלא לכבד אשת אב ובעל אמו דהוא רק מדרשת דאת השבועה חל כמו ח"ש עיין ר"מ שם ויו"ד סי' רל"ח וכן על אחיו. אך לסברת הרמב"ן שהבאתי דאישים הללו הם בכלל כיבוד אבות אם כן אפשר דאינו חל אך מכל מקום נראה דחל כיון דלא נפקא אלא מדרש'. ואם אביו או אמו חרשי' או שוטים מכל מקום חייב לכבד אותם כפי דעתם עיין ר"מ ובהשגות ובשו"ע יו"ד. ואם צריך לבזבז על מצוה זו חומש ממונו ככל מ"ע לכאורה כיון דקיימא לן משל אב אם כן א"צ אך יש לחלק עשו"ע ותבין. והנה הרהמ"ח כתב כאן דכופין על מצוה זו כמו בכל המצות. ועיין בהגהות סוף ספר משמ"ל תמה ע"ז הא מבואר בחולין פכ"ה דעל כאו"א אין כופין דמ"ע שמתן שכרה בצדה אין כופין ועט"ז סי' ר"מ וכעת ל"מ לר"מ שיביא ד"ז ועמ"ל פי"ג מהל' עבדים הי"ד ויבואר בארוכה אי"ה בדיני כפיה בכל המצות ואין כאן מקומו:

10. רמב"ן שמות כ:יב

כבד את אביך הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו, וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים, והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה, כי השם אבינו הראשון, והמוליד אבינו האחרון, ולכך אמר במשנה תורה (דברים ה טז) כאשר צויתך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך. ולא פירש הכתוב הכבוד, שהוא נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון יתברך, שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו, ולא יעבדנו כבן לירושותו, או לענין אחר שיצפה ממנו, ולא ישא שם אביו וישבע בחיי אביו לשוא

ולשקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים, כי בכל כבודו נצטוונו, ומפורשים הם בדברי רבותינו (קדושין לא:), וכבר אמרו (שם ל:): שהוקש כבודו לכבוד המקום:

11. תוספות מס' עבודה זרה יג. ד"ה ללמוד

ללמוד תורה ולישא אשה - פירוש ודעתו לחזור לא"י דאילו אין דעתו לחזור אמר בכתובות פ"ב (דף קיא.) אחיו של זה נשא (אשה) [עובדת כוכבים] ומת ברוך המקום שהרגו וזה ירד אחריו לחוצה לארץ ודוקא בהנך מצות שהן חשובות ללמוד תורה שגדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה ואשה נמי דכתיב (ישעיהו מ"ה:י"ח) לא תהו בראה אבל לשאר מצות לא והכי משמע פ"ד דמגילה (דף כז.) אבל בשאלות דרב אחא מפורש הנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם חשובות:

12. פתחי תשובה אה"ע עה:ו

ולכן נראה דאף אם יגזרו ב"ד שבעירם שלא לנסות מטעמים הנ"ל רשאים לסמוך על אלו אשר עיניהם ראו ההיפך כי לא ראינו אינו ראייה והרי זה כהורו ב"ד ששקע' חמה והי' לפנינו דאין זה הוראה ואם לחוש שלא להמרות פי ב"ד מפני הכבוד כבר כ' המבי"ט סי' קל"ט דאין לחוש בזה לכיבוד אב ואם החמור' (צ"ע בתשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח שלא כ' כן ע"ש וע' קדושין ל"א ע"ב) מכ"ש לגדרי ב"ד

13. שו"ת יחיה דעת ג:סט

והנה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס ברלין שער ב' סימן כ"ח) פסק, שאין לבן לשמוע לאביו כשמצוהר שלא לעלות לארץ ישראל, כיון שמצרה היא לעלות לארץ ישראל, וכבר דרשו חז"ל (ביבמות ה', ב"ע איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני, ה' כולכם חייבים בכבוזי. ולכן בכל זכד שיש בו מצרה לא ישמע לאביו, שכבוד המקום קודם ע"כ. ונראה שסובר כדברי הרמב"ם (פרק ו' מהלכות ממרים), שאפילו אמר לו אביו לבטל מצות עשה של דבריהם לא ישמע לו, שנאמר איש אמו ואביו תיראו, אני, ה' כולכם חייבים בכבוזי. וכן פסק בשלחן ערוך יורה דעה (סימן ר"מ סעיף ט"ו). וכן העלה בשו"ת מעיל צדקה (סימן כ"ו) ע"ש. והגאון המבי"ט בתשובה חלק א' (סימן קל"ט) נשאל, במי שנזר לעלות מחוץ לארץ לצפת ולדור שם, ואביו ואמו מתנגדים לו בזה, האם חייב לקיים את נזרו, או יקיים מצות כיבוד אב ואם ויתיר את נזרו. והשיב, שחייב לקיים נזרו ולעלות לארץ ישראל, ואינו צריך לחוש למצות כיבוד אביו ואמו, וכמו שאמרו ביבמות (ו' א"ע) אמר לו אביו הטמא או שאמר לו אל תחזיר אביזה יכול ישמע לו? תלמוד לומר, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני, ה' כולכם חייבים בכבוזי, וכן כאן הרי הוא ואביו חייבים לעלות ולדור בארץ ישראל, כמו ששנינו בסוף כתובות (ק"י ב"ע) הכל מעלין לארץ ישראל. ואין לבן הזה עונש על שאינו מקיים מצות כיבוד אב ואם, שהרי גם הם יכולים לעלות עמו. ומהגמרא ביבמות הנ"ל מוכח שאפילו במצות עשה של השבת אביזה, שהיא מצות עשה שבממון, שהיא מצרה קלה שניתנה לימחל, והותרה מכללה לגבי זקן ואינה לפי כבוז, אף על פי כן דוחה מצות כיבוד אב ואם, כל שכן מצות ישיבה וזירה בארץ ישראל, שהיא חמורה מאוד ששקולה כנגד כל המצות שבתורה, כמבואר בספרי, שלא ישמע בקול אביו ואמו שמעכבים בעזו קיום המצרה, ומכל שכן כשיש עזו מצרה של קיום הנזר אשר נזר ע"כ. וכן הביאו להלכה הגאון רבי יהודה נג'אר בספר שמחת יהודה (במסכת שמחות פרק ז' הלכה), ו"כ וסייעו מדברי הרמב"ם הנ"ל, שאפילו על ביטול מצות עשה של דבריהם לא ישמע לאביו ואמו ע"ש. וראה עוז בשו"ת יד אליהו וגולו (סימן מ' ומ"א), ובשו"ת משיבת נפש (חלק יורה דעה סימן טז) אלא שלכאורה יש להעיר בזה ממה שכתב הרשב"ץ בתשובה חלק ג' (סימן רפ"ח), שאין להתיר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ אלא ללמוד תורה, או מפני מצות כיבוד אב ואם. ומשמע שבמקום מצות כיבוד אב ואם נדחית המצרה של יישוב ארץ ישראל, ושלא כדברי המבי"ט הנ"ל. וכבר העיר בקושיא זו בפתחי תשובה אבן העזר (סימן עה סק"ו). אולם בשו"ת איש מצליח (חלק יר'ו סימן), ל' כתב ליישב, שלא כתב כן הרשב"ץ אלא כשיוצא לחוץ לארץ לקיים מצות כיבוד אב ואם לקבל פניהם, ולחזור מיד לארץ ישראל, אבל להישאר בחוץ לארץ, אין לשמוע לאביו ולאמו לבטל מצות ישיבת ארץ ישראל, וכדברי המבי"ט. וראיה לזה מדברי התוספות במסכת עבודה זרה (דף י"ג, א"ע) שלא הותר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ אפילו כזי ללמוד תורה ולישא אשה אלא כשיוצא על מנת לחזור. וכן זעת הרמב"ם (בפרק ה' מהלכות מלכים הלכה ט') ע"כ. אולם לא משמע כן ממה שכתב רבינו שמשון בר צדוק תלמיד מהר"ם, בספר תשב"ץ (סימן תקס"א), שהטעם של רבותינו האמוראים חכמי בבל שלא עלו לארץ ישראל, משום שלא היה מותר להם לעלות, כי היו צריכים לבטל מלימודם ולשוט אחר פרנסתם, והרי אמרו בעירוביך (דף מ"ז ע"א) מותר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ אחר רבו ללמוד תורה, וכל שכן שאין ללכת מחו"ל לארץ ישראל כשיתבטל מלימודו וישוט

אחר מזונותיו ע"כ. וראה עוז בשו"ת תרומת הדשן בפסקים וכתבים (סימן ,) ח"פ ובשר'ת מעיל צדקה (סוף סימן כ"ו) . ועל כל פנים בניזון שלנו שההורים רוצים שבנם ישאר אתם בחוץ לארץ , בוזאי שאין לשמוע להם לבטל המצרה הגזולה של ישיבת ארץ ישראל . וראה בשו"ת אגודת איזוב (סימן ,) ז"ט ובשו"ת חלקת יעקב חלק ג' (סימן ,) ל"ק ובשו"ת ערוגת הבושם (חלק אורח חיים סימן י"ט)

14. שו"ת יחיה דעת ד:מט

והנה הפנים יפות (פרשת לך לך) כתב בפירוש המדרש רבה שם: לך אני פוטר מכיבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם, שר"ל שבדרך כלל אם אביו נמצא בחוץ לארץ אין מצות עליה לארץ ישראל של הבן דוחה למצות כיבוד אב ואם, ודוקא לאברהם נאמר כן משום שתרם עובד עבודה זרה היה, ואינו עושה מעשה עמך, אבל לאדם אחר, אף על פי שעליית ארץ ישראל מצרה גדולה היא, שהדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, ועוד שאמרו (ביבמות ו' ע"א) איש אמו ואביו תיראו, אני ,ה כולכם חייבים בכבודי, וגם כאן הרי אביו גם כן מצווה על העליה לארץ ישראל, אף על פי כן מצות כיבוד אב ואם עדיפא, שמצרה זו חמורה יותר ממצות עליה לארץ ישראל. ורק לאברהם הותר לעלות לארץ ישראל, ולא לאחר. ע"כ . נמצא שהגאון ההפלאה מחלק בין כשרוצה לעלות מחוץ לארץ לארץ ישראל, שבזה כיבוד אב ואם עדיף, ואילו לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ מצות יישוב ארץ ישראל עדיפא . (וראה עוד בספרו המקנה קידושין 'לא ע"ב ודו"ק). גם החכמת אדם (בשער משפטי הארץ, בינת אדם אות)ג' כתב, שיש ראייה ברורה מהמדרש הנ"ל שמצות כיבוד אב ואם דוחה מצות יישוב ארץ ישראל, ולכן היה אברהם סבור שאסור לו לעלות לארץ ישראל ולהניח מצות כיבוד אב ואם, לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא, לך אני פוטון, כיון שאני מצרה עליך לעלות לארץ ישראל, אבל אחר אף על פי שרצונו לעלות לארץ ישראל אסור משום מצות כיבוד אב ואם. ע"כ . ובמחכ"ת מלבד מה שנעלם מעיני קדשם מה שכתב בשו"ת המבי"ט, שמצות עליה לארץ ישראל עדיפא ממצות כיבוד אב ואם, ועוד שמצאנו תנא דמסייע ליה להמבי"ט, הוא רבינו המהר"ם מרוטנבורג בתשובה הנ"ל שפסק כן להלכה. (ומה שכתב הבינת אדם שם מדברי מהר"ם שהובא בכל בו סימן קכ"ז, יש ליישב). ואין ספק שאלמלי ידעו הפנים יפות והחכמת אדם מתשובת המהר"ם, בודאי שהיו חוזרים בהם. והראיה שהביאו הגאונים הנ"ל מהמדרש, יש לדחות, דשאני התם שעדיין לא נתקדשה ארץ ישראל, עד שנתנה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו לאחר שהתהלך בה לאורכה ולרוחבה, וכמו שכתוב, (בראשית י"ג י"ז) : קום והתהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, ואמרו על זה במדרש (בראשית רבה פרשה מ"א סימן ;)' תניא, הלך בשדה לארכה או לרחבה קנה מקום הילוכו, דברי רבי אליעזר, אמר רבי יעקב בן זבדי, מאי טעמא דרבי אליעזר, קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. וכן הוא במסכת בבא בחרא ק' (.) א"ע ע"ש . וכל עוד לא התהלך בארץ, לא נתקדשה בקדושת ארץ ישראל, ולכן הוצרך הקדוש ברוך הוא לומר לו שהוא פוטר ממצות כיבוד אב ואם, מה שאין כן לאחר . ובזה ניחא מה שאמרו בזהר הקדוש (פרשת לך לך דף ע"ט :)' א"ע'ס ריקת אברם את שרי אשתו, מהו ריקת, אמשיך לה במילי מעלייתא, בגין דלית ליה דשו לבר כש לאפקא אתתיה למיהן לארעא אחרא בלא רעותא ונו. וקשה, הלא משנה שלימה שנינו (כתובות ק"י ע"ב) הכל מעלין לארץ ישראל, וכן נפסק בטור ושלחן ערוך אבן העזר (סימן .) ה'ע' אלא ודאי דשאני הנא שעדיין לא נתקדשה ארץ ישראל.